

RUDA (34) *sb f*

a jasne.

sg *N* ruda (10). ◇ *G* rudy (5). ◇ *A* rudę (1). ◇ [*I* rudą.] ◇ *L* rudzie (1). ◇ *pl N* rudy (8). ◇ *G* rud (1). ◇ *A* rudy (6). ◇ *I* rudami (1). ◇ *L* rudach (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVII (Cn; XVIII) – XVIII w.

1. *Kopalina zawierająca związki metali; minera BartBydg, Miech; strictura Mącz; materia seu terra metallica fossilis, metallum Cn (21)* : iż rzeki są takie ktore piasiek złoty w łobie mają. Iako y v nas sie trafiaie w rzekach iż są rudy (zową płoki) w rzekach *BielKron* 26; Ma theż Hiszpania wśzytki rudy pożyteczne. *BielKron* 279v, 26, 271, 283v; *Strictura etiam massa terrae unde ferrum fit, Rudá. Mącz* 421b; *MONetá* aby była w łwey ziemi kowána/ A po wśzytkim Krolestwie iawnie obwołána. Z rudy łwey przyrodzoney/ nałzey miłey mátki/ Potrzebnieyżec żelázo/ niżli łrebrne łtátki. *BielSat* L4v [*idem*] *BielSjem* 28; *GostGosp* 167; [*Ruda, Crushec* minera d(icitu)r herba vel radix vel vena terre. Inde mineralia i(d est) corpora in venis terre generata, ut plumbum vel aliud metallum *ReuchlinBartBydg* t6v; *BielKron* 1551 nlb 32 marg].

W połączeniu szeregowym (1): Tákże káždy wiedz/ iż wśzytki krułczce/ rudy/ gánki/ płoki rzeczne/ kámienie/ kiezy/ y ine łkárby zyemne/ mają łwoię włáność y wyobrazenie *BielKron* 26.

[*Zwrot*: »rudę kopać«: *Ferraria Eyfengrub* Gdzie Rudę kopią ábo żelázo *ArtNom* M7v.]

Wyrażenia: [»ruda miedziana«: Rudy mamy żelázne/ ołowne y myedzyáne/ ołowem długo nas czudzozyemcy łzalili zákupuyąc gi á łzeyduyąc [= *pozyskując*] od nyego łrebro *BielKron* 1551 nlb 32.]

»ruda ołowna« = *galena, molybdaena Cn (2)*: Bo tu w tey ziemi łkárby nie pánuią drogic/ Iedno Rudy Ołowne/ á Zelázo łrogie. *BielSat* L4v [*idem*] *BielSjem* 28; [*BielKron* 1551 nlb 32].

»srebrna ruda« = *argentarium metallum Cn (2)*: Były chleby y konie/ woły/ łrebrne rudy/ Poki tu nie bywały/ Tureckie obłudy. *BielSat* G [*idem*] *BielSen* 13.

[»ruda szpiże«: Wodá rdzáwa álbo rudáwa/ to iest z rudą łzpiże nieiákicy miełzána/ y wśzytki wody inłze w ktorych się pijawki mnożą/ połpolicie są złe wśzytki *Cresc* 1571 11 (*Linde*).]

»złota ruda« = *aurarium metallum Cn (1)*: Złotá rudá bywálá/ po dwudziełtu łrołzy *BielSat* G.

»żelazna ruda« = *ferrarium metallum Cn [szyk zmienny] (1)*: Libułá połtánowiłszy rzecz połpolithą y z łwoim małżonkiem ná dobrym grunćie/ mieyłcá łkárbow wielkich/ tho iest/ złotá/ łrebrá/ żelázne rudy/ y inne rzeczy obiawiłá y wkazálá *BielKron* 319; [*BielKron* 1551 nlb 32].

Szeregi: »ruda, (a(1)bo, a) kruszec (a. kruszcz)« (4): *Minera, ruda, kruszcz BartBydg* 91; A ktora [*rzecz*] sie rozplýwa ciepłem á łulżeniem ta iest z materiey wodney iako są wśzitki rudy á krułczce ktore sie od ognia ciągną y też rozplýwaią. *GlabGad* I6v; *Goski* *4; *BielKron* 287; [*ARfenicum* iest rudá/ ábo krułczec/ ktory sie nayduie w górách gdzie krułczce kopią złoté/ álbo mośiádzowé *UrządowHerb* 403b (*Linde*)]. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r., Jako ostatni człón we współrzędny* połączeniu wielocłónowym 1 r.]

[»minera alias ruda«: *Item sunt ibi tres piscinae: in una est minera alias ruda, de qua minerator qualibet septimana solvit duo aratra pro curia. KsięgiSądWiej* 1508 nr 7418.]

Jako ostatni człón we współrzędnych połączeniach wielocłónowych: »... i inne rudy, ... ani żadna ruda« (1:1): Iełzcze to zapewną rzecz [*lege*: za pewną rzecz] miey iż w tich tam łthronach nie rodzi sie

frzebro ani złoto, ani żadna ruda *MiechGlab* 63; Ma [*ziemia szwabska*] żelázo/ írebro/ y inne rudy álbo kruńce. *BielKron* 287.

2. Zakład, w którym przetwarza się surowiec mineralny na czysty metal, huta; *officina metallica, aeraria fornax Cn* (4) : *Diar* 79; Ci [*posłowie*] z iechawńzy íię [...] te pożytki obywatelów powiatu íwego vpátrować/ y ízacunek *in genere* czynić będą. Naprzod od rol y gruntów począwńzy/ [...] Zátym młyny/ rudy/ rybołowy/ barci/ g[á]ie rozne ná drwá/ łąki/ pańze/ znáczne ítáda/ ábo obory znáczne/ íády/ kárczmy etc. *GrabPospR* L4v; [Jest ta ruda dobrze zbudowana, z której rudy wedle staradawnego obyczaju i prawa, chocia robi, albo nie robi, dawają żelaz płużnych 98 [...] Dawają też z tejże rudy wóz żelaza valoris [...] *LustrRaw* 173, 44, 45, 93; Tamże rudę nowo budują, która przedtym nie bywała. *LustrRus* I 93; Ruda na stawie Sczitkowskiem czyni do roku fl. 16, pługów 4, każdy valoris gr 4, żelaza wozów 4 *LustrRus* II 216, I 276, II 16; *LustrMalb* II 14].

[Wyrażenie: »ruda żelazna«: Jest ku Gostininu ruda żelazna, w której żelazo robią *LustrRaw* 93, 44.]

Szeregi: [»ruda a(l)bo hamer« [*szyk zmienny*]: *LustrWpol* I 179; *Ferraria officina Eyßenſchmitte/ Hammer* Gdzie żelázo robią/ Hamer/ álbo Rudá *ArtNom* M7v.]

»ruda, (h)uta« [*szyk 1:1*] (2): O Sklenice/ o Zelázo/ o Gwoździe/ o Swiece/ o Gárnce/ o Dźiefzki do máłlá/ [...] to wńyńtko kędy o co łácwiey/ przy Vtách/ przy Rudách/ kędy bliżey w tym imieniu kupować *GostGosp* 56; *GrabPospR* L3v.

3. [*bot. Pucciniomycetes; rdze, klasa mikroskopowych pasożytniczych grzybów z podgromady podstawczaków (Basidiomycotina) powodujących niszczenie upraw*:

Szereg: »rdza albo ruda« : Też się czałem przydawa/ íż czału gorącego gdy łońce świeci ípada ná nie [*winną latorośl*] zwierzchu defzcz drobny gorący bárzo á íádowity/ ktory Włofzy Melumen á v nas rdzą álbo rudą zową. *Cresc* 1571 327 (*Linde*).]

4. *n-loc Miejsowości* (9) : S íolą thi ífą mitha na drodze [...] Wdoliney od thaliegy pianthnáńczie gr polńkich. [...] Ruda Dźiefziench tholp ífoly Óstrow Zareczki po pyenczdźiefzianth tholp ífoly y po polgrońkv *MetrKor* 57/114v, 57/118, 59/271, 277v; [*Piotr Duńczyk*] íiedńdźiefíat końciołow w Polńczie zmurować dał/ ktore íeńcze y dźiń ítoią drugie/ w Krákwie v S. Ianá/ y S. Andrzejá/ [...] w Páięcźnie moiey fárze/ w Rudzie/ [...] *BielKron* 354v.

Zestawienia: »Ruda Targowska« [*szyk 1:1*] (2): Yako my [...] nyesbylyszmy slachethney Catharzyny stanyslawowey zony z targowskyey rvdy anyszmy mv zadaly dw ranv synych [...] thako my bog pomosz y szwyathy Crzysz. *ZapWar* 1527 nr 2380, 1518 nr 2237.

»Wilcza Ruda« (2): Iako my to vyemy ysch pael lysyczki Ianovy svylczyey Rudy za thrzydzesczy kop groschy wpolgroszczeh dosycz vdzelal y vyplacyl tako nam bok pomozy y swyathy krzysch. *ZapWar* 1520 nr 2260, 1520 nr 2260.

Synonimy: 1. *kruszec*; 2. *hamer, huta*; 3. »czerw żytna«, *rdza*, »skaza żytna«, *śnieć*.

Cf **RUDMISTRZ**